

1. nadaljevanje:

Virginio Gayda

JUGOSLAVIJA PROTI ITALIJI

(Prevajalec: Ravel Kodrič)

Četniki

Gre za Orjuni sorodno srbsko vojaško organizacijo. **Nikola Pašić** jo je podpiral v balkanskih vojnah 1912–1913 kot srbsko predstražo proti Turkom in Bolgarom. Med svetovno vojno se je zlasti izkazala v Bosni in Hercegovini. Po vojni je navzoča v pripravnem stanju zlasti vzdolž meje z Bolgarijo in Albanijo s postojankami v Skopju, Bitoli, Ohridu, Dibri in na Kosovu, koder šteje vojaške enote s po 1000 do 1500 možmi. Beograjska vlada uradno taji obstoj četniške organizacije, a jo je z uredbo 4. junija 1922 neposredno podredila vojnemu ministrstvu [v prilogi na str. 121 Gaydova knjiga prinaša prevod "Pravil za četnike", ki jih je izdelalo beograjsko vojno ministrstvo].

Njen mirnodobni nadzornik in poveljnik je poveljujoči general III. armije s sedežem v Skopju.

Posebno so četniki večji zased ter bliskovitih oboroženih napadov in diverzantskih akcij tudi s hladnim orožjem, ki sejejo teror med prebivalstvo. Trojke se združujejo v čete (po 12 borcev), petero čet (60 borcev) pa v bojno enoto, ki ji poveljuje vojvoda. Združenje četnikov ima svoj sedež v Beogradu in premore mesečno glasilo Četnik. Vsako leto obhaja občni zbor. 6. maja 1930 mu je v Beogradu predsedoval **Mile Zupara** [?] v prisotnosti zastopnikov **Narodne odbrane**, **Jadranske straže** in nekaterih generalov. Nazdravili so kralju, ministrskemu predsedniku generalu **Živkoviću**, poveljniku armadnega zbora v Skopju **Nediću**¹ in vojnemu ministru. Pred šestojanuarsko diktaturo je iz državnega proračuna šel za potrebe četnikov poltretji milijon dinarjev na leto. Po njej so tudi četništvo vključili v Narodno odbrano.

Jadranska straža

V povezavi z Narodno odbrano in četniki si **Jadranska straža** prizadeva, da bi med Srbi, ki sicer stremijo po izhodu na morju v Solunu, dramila zavest o koristih države na Jadranu. Podpira plovne družbe, nabira sredstva za razvoj vojne mornarice in letalstva,

---

¹ **Nedić Đ. Milan**, armadni general VKJ (Kosmaj, 1877–Beograd, 1946), načelnik GŠ VKJ, minister vojske in mornarice, 1941 predsednik srbske marionetske vlade, ibidem.

zahteva za Jugoslavijo posest Istre, Trsta, Reke in *Zadra*. *Poučno je branje njenih publikacij: Jadranske straže, Mlade straže, Koledarjev in Letopisov*.

Deluje pod visokim pokroviteljstvom kneza prestolonaslednika in združuje v svojih vrstah zastopnike civilnih in vojaških oblasti, oficirje vojske in mornarice, zastopnike političnih in gospodarskih krogov. Načeloval ji je poveljnik splitske divizije general [Aleksandar] **Daskalović**², znan po svoji mržnji do Italijanov, zaradi katere so ga morali premestiti. Odseke ima v vseh večjih mestih. Beograjskemu predseduje admiral [Metod-Ciril] **Koch**³, dobro znan našemu admiralu **Cagniju**.

Po letu 1930 je močno pospešila svojo protiitalijansko dejavnost s propagando na škatlicah vžigalic, s predavanji, z razglednicami, z loterijskim nabiranjem sredstev za nakup orožja in celo ladje za šolanje kadetov, ki je bila že splavljena v Hamburgu. Iz zaupne okrožnice iz marca 1931 je razbrati, da šteje Jadranska straža 347 odsekov s kakimi 4000 člani. Sarajevski odsek je pri tamkajšnjem poveljstvu druge armije ustanovil avtomobilsko enoto za širjenje svoje dejavnosti vse do obale.

Manjša društva

Orodja propagande in terorizma.

Gre pogosto za sprotne potrebam prilagojene združbe. Tako je npr. društvo **Rapallo** nastalo iz protesta zoper sklenitev mejne pogodbe med sosednjima državama. Gre za univerzitetne študente, ki se aktivirajo par mesecev pred vsakoletno obletnico s shodi, demonstracijami in lepaki. Med njenimi voditelji izstopa orjunaš **Dušan Ekar**, sicer povezan z Jugoslovansko Matico.

Iredentistično društvo **Soča** ima sedež v Ljubljani in deluje od leta 1920. Prireja veselice za drugorodne priseljence iz Julijske Benečije in sodeluje pri vseh protiitalijanskih izpadih. Predseduje mu ljubljanski župan **dr. Dinko Puc**⁴. Redno obhaja obletnico požiga Narodnega doma v Trstu.

Slovenski klub v Zagrebu združuje tamkajšnje Slovence in priseljence iz Julijske Benečije, zlasti mlajše v mladinskem doseku "Pomlad Slovencev". Predseduje mu Goričan **dr. Ivan Černe**. Podtalno širi slovenski tisk na Goriškem.

»**Kolo srpskih sestara**« zbira na pobudo žena uglednejših srbskih družin sredstva v podporo četnikov ter emigrantov iz Julijske Benečije. Zavzelo se je za **Gortana**⁵, morilca

² **Daskalović K. Aleksandar**, divizijski general VKJ (Piro, 1880–Beograd, 1942), član komisije za meje z Italijo – afera, poveljnik Splita 1926, poveljnik Šumadijske oblasti, ibidem.

³ **Koch Metod - Ciril**, kontraadmiral VKJ (Kranj, 1874–Trst, 1952), poveljnik vojne mornarice SHS 1918, poveljnik III. pomorske obalne obrambe VMKJ, ibidem.

⁴ **Dr. Puc Dinko**, pravnik, politik, župan in ban (Ljubljana, 1879–Dachau, 1945), doktor prava, ljubljanski župan od 1926 ban Dravske banovine od 1936. Vir: Slovenska bibliografija.

⁵ **Gortan Vladimir**, antifašist, član Borbe - Tigra (Beram, 1904–Pula, 1929), v Rimu obsojeni na smrtne kazni, po intervenciji papeža Mussolini odredil naj streljajo samo enega – sodniki so izbrali Gortana, Vir: Google.

Italiji zvestih Slovencev v Istri. Na čelu Kola je dvorna dama gospodična [Mirka] **Gruić**. Njihov odsek v Skopju je 9. marca 1929 odkrito zagovarjal v svojem letnem poročilu ozemeljske zahteve po Istri.

Istra

Protiitalijanska propaganda se opira v prvi vrsti na slovanske emigrante iz Julijske Benečije. Njihovo osrednje društvo je **Istra** s sedežem v Zagrebu.

Takoj po sklenitvi Rapalske pogodbe je bil pri začasni vladi v Zagrebu ustanovljen "oddelek za Istro", s pokrajinskim odlokom 4. maja 1922, št. 35.282 je bil preimenovan v »**Istrski odbor**«, slednji pa nadalje v društvo Istra. 1. januarja 1922 je društvo štelo 2500 članov v Ljubljani in 3000 v Mariboru.

Ko je s šestojanuarsko diktaturo vse politično nehanje prišlo pod beograjski nadzor, je osrednja oblast društvo Istra finančno okrepila in razdelila v raznoimenske odseke in odbore. Mednje sodi zagrebski **Građanski odbor za istarske žrtve** (nastal je kmalu po tržaškem procesu), ki s političnim izsljevanjem izterjuje denarna sredstva za "istrske brate" pri bankah, gospodarskih družbah in premožnejših posameznikih. Njegov predsednik je **dr. [Ivo] Ražem**⁶, intimni politični prijatelj finančnega ministra **Stanka Sverljuge**.

Migrantske organizacije posvečajo največ pozornosti dijakom in študentom. Pod pokroviteljstvom Istre deluje **Istarski akademski klub**. Nastal je v Zagrebu aprila 1929. Beograjska vlada želi tudi z njim v Zagrebu, sicer oporišču hrvaške protivladne opozicije, razpihovati protiitalijansko mržnjo in z njo prestrezati hrvaško protivladno ost in jo preusmerjati v skupno protiitalijansko fronto. Društvo je začelo tudi z izdajanjem štirinajstdnevnik *Studentske novine*.

V Ljubljani deluje na Kolodvorksi ulici **Akademski dom**, ki nudi prednostno gostoljubje protiitalijansko naravnanim študentom.

Leta 1929 je Istra brez večjega finančnega uspeha ustanovila **Gortanov sklad**. Objavlja mesečnika *Istra* in *Mladi Istranin*.

Jugoslovanska Matica

Ustanovil jo je v Ljubljani leta 1920 priseljenc iz Istre. Od leta 1922 ima svoje odseke po vsej Jugoslaviji. Uradno naj bi se pečala s kulturo, v resnici pa vseskozi neti med migranti iz Julijske Benečije protiitalijanskega duha z razpečevanjem tiskovin in z javnimi prireditvami. Podpira migrantske študente in je donedavnega podpirala napadalno slovansko časnikarstvo v Julijski Benečiji. Pošilja plačance – tajne propagandiste čez mejo. Njeno finančno poslovanje je članstvu prikrito. Trenutno šteje

⁶ **Dr. Ražem Ivo**, soavtor knjige *Nezaboravna naša Istra*, Zagreb, 1932, vir: Google.

nad 200 podružnic z nad 100.000 člani, med katerimi so kot "prisilni" kolektivni člani tudi hranilnice, banke, industrijske in trgovske družbe.

V osmih letih je Jugoslovenska Matica razpečala za lastne namene 4 milijone dinarjev podpore. Navidez je bila 29. aprila 1930 razpuščena, a je bila nemudoma ponovno ustanovljena in podrejena skupnim smernicam. Vnovič so vzcvetele njene podružnice v Kastavu, na Sušaku, v Ljubljani. Občnega zbora odseka na Sušaku 19. junija 1932 so se udeležili ugledni veljaki, med njimi šef obmejne in parobrodske policije **[Franjo] Ujčić**⁷, nekaj funkcionarjev okrožne kapitanije, dva oficirja novoustanovljenega drugega gorskega polka na Trsatu in drugi vladni uradniki. V novoustanovljenem odboru (3. julija 1932) nastopajo komisar Ujčić, nekdanji načelnik odseka Orjune na Sušaku **Rudolf Prebelić**⁸ ter kapetan **Stipanić** iz 2. gorskega polka.

Julija 1932 je bil sedež Matice v Ljubljani preplavljen s protiitalijanskim propagandnim gradivom, namenjenim tajnim izpostavam v Julijski Benečiji.

Matica ima svoje podružnice tudi v Ameriki.

Kot vse ostale organizacije, je tudi Matica povezana s protozidarji. Prenekateri njen vplivni vodje so člani zagrebške lože **Previdnost**, ta pa je povsem pokorna Beogradu in francoskemu prostožidarstvu. Ložo so ustanovili leta 1920. Konec leta 1929 ni štela več kot 46 bratov, a med njimi je bilo kar 29 mojstrov. Premore 4 odbore, med temi tudi političnega. Gost lože je bil med svojim obhodom balkanskih lož tudi "brat" [Joseph Paul] **Oswald Wirth** iz Pariza.

Od prostožidarstva do terorizma je tudi v Jugoslaviji le kratek korak. Ugotovljeno je bilo, da so nekateri voditelji ljubljanskega odseka Jugoslovenske Matice imeli opravka tudi s pripravo tržaških atentatov s pomočjo kraških vrinjencev. Takoj po tem razkritju so srbske oblasti odredile razpustitev sekcije, da bi se izognile očitkom iz Italije. A razpustitvi je nemudoma sledila ponovna oživitvev. Junija 1930 so se v Ljubljani na tajnem sestanku zbrali voditelji razpuščenega odseka in sklenili ustanoviti novo tajno društvo **Zveva Lega** [sic, najbrž gre za tipkovno napako: **Zveza** v it. Lega], ki naj bi delovala mimo oblasti in zakona po kopitu teroristične Orjune.

[Sledi 3. nadaljevanje – poglavje: **Pomožne skupine**]

⁷ **Ujčić Franjo** in **brat Marjan**: oba sta bila pripadnika **UJKE** v Beogradu, ki jo je vodil **Toni Batagelj**. Vir: Marijan F. Kranjc: *Anton (Tone) Batagelj, preporodovec, dobrovoljec srbske vojske, rez. major VKJ, policijski inšpektor in vodja jugoslovanske Ujke, tigrovec, pesnik in pisatelj*, www.vojastvo-military.si (2016).

⁸ **Prebelić Rudolf**, član Slovenskega izobraževalnega društva Simon Gregorčič na Sušaku, Vir: Google.